

Baggrunden for oprettelsen af Sønderjyske Årbøger

Af *Harald Jørgensen*.

Der kunne såvel i kongeriget som i Nordslesvig i 1880'erne konstateres øget interesse for danskhedens styrkelse i Sønderjylland. Håbet om en nær forestående genforening lå ganske vist søndret ved meddelelsen om, at Tyskland og Østrig ved gensidig overenskomst havde ophævet Pragerfredens § 5, men skuffelsen kaldte nye kræfter til live. Man forstod, at skulle genforeningen nogen sinde realiseres, måtte bestræbelserne for danskhedens bevarelse og videre udvikling intensiveres. Man måtte gå nye veje, og man måtte grave dybere.

I Nordslesvig var det første fornødne at bremse op for den stærke udvandring. De unge mænd måtte underkaste sig den preussiske værnepligt og herigennem tilkæmpe sig ret til at bo og bygge i hjemstavnen. Kun på denne måde kunne hullerne i rækkerne udfyldes. Tiden nærmede sig, hvor mange ældre behøvede afløsning. Lidt efter lidt trængte den nye opfattelse igennem i de tusinder af hjem ud over landsdelen, men det kostede mange steder ikke ringe overvindelse at tage beslutning om at gå på session.

En anden direkte følge af ophævelsen af § 5 var opgivelsen af den gamle protestpolitik. Hidtil havde de danske repræsentanter, der var valgt til den preussiske landdag, nægtet at aflægge troskabseden til den preussiske konge, og de kunne herefter ikke indtage deres sæde i landdagen. Danske synspunkter kom derfor ikke til orde på et af de steder, hvor det også var af betydning, at der lød en dansk røst. Efter svære brydninger inden for den sønderjyske vælgerbefolkning besluttedes det at opgive protestpolitikken, og de danske landdagsmænd kunne herefter fra landdagens talerstol i Berlin forsvare danske livsinteresser. Som den første aflagde Hans Lassen i 1881 troskabseden og indtog sin plads i landdagen.

Foruden gennem de parlamentariske repræsentanter i Berlin

varetoges de danske interesser af den lokale presse. Omkring 1880 fandtes der selvstændige danske aviser i Haderslev, Åbenrå, Sønderborg og Flensborg. I 1880 grundlagdes to nye danske aviser, nemlig Vestslesvigsk Tidende, oprettet af red. P. Skovrøy i Tønder, og Modersmålet, grundlagt af boghandler A. Sabroe i Haderslev. Kun det sidstnævnte blad formåede at opretholde en selvstændig tilværelse gennem en længere årrække. Vestslesvigsk Tidende blev allerede i 1885 filialblad af Flensborg Avis. Den mest vidtrækkende begivenhed inden for den danske bladlitteratur i Sønderjylland i dette tiår var dog redaktørskiftet ved Flensborg Avis, hvor Jens Jessen i 1881 afløste Gustav Johannsen og året efter købte bladet. Under Jessens fremragende ledelse blev Flensborg Avis et af de virksomste våben i den nationale kamp.

Men den tid var ved at løbe ud, hvor avisen var danskhedens fornemste våbenskjold imod det preussiske bureaukratis overgreb. De lokale aviser vedblev at spille en afgørende rolle i nationalitetskampen, og deres redaktører var fortsat at finde i de forreste kampsgeledder, men de fik jævnbyrdige medkæmpere i de store nationale foreninger, som nu blev oprettet. I 1880 stiftede J. P. Junggreen Foreningen til det danske Sprogs Bevarelse i Nordslesvig, og i 1888 grundlagdes Den nordslesvigske Vælgerforening med slagtermester Reimers som formand og den unge H. P. Hanssen-Nørremølle som sekretær. Ved oprettelsen af disse foreninger droges nye kræfter ind i det nationale arbejde, og navnlig medvirkede oprettelsen af lokale tillidsmandskredse ud over hele landsdelen til at aktivisere en større befolkningsgruppe. Oprettelsen af et betydeligt antal lokale foreningsforeninger og læsekredse trak i samme retning, og inden for det vågnende foreningsliv fandt mange unge afløb for deres initiativ og virketrang. De få var ved at blive til mange. Stilstanden var bragt til ophør, og det gik påny fremad.

I kongeriget kan konstateres en lignende udvikling. Lige siden den ulykkelige krig i 1864 havde fordrevne og i kongeriget bosatte sønderjyder forsøgt at holde sammen, opmuntre hinanden og bevare en vis kontakt med hjemstavnen. Ved siden af de indfødte grupper fandtes andre kredse med sønderjyske interesser, der ligeledes havde kontakter med personer og begivenheder søndenå. Såvel i provinsen som i hovedstaden virkede forskellige foreninger dels med filantropiske dels med selskabelige formål, og

der udgik fra disse foreninger også støtte til unge sønderjyder, der ønskede ophold på danske skoler, navnlig højskoler.

I begyndelsen af 1884 oprettedes i København et nyt Sønderjysk Samfund, hvis 1. formand blev den i Flensborg fødte murer-mester Carl Kruse, og som i frk. Anna Thalbitzer fik et meget inspirerende bestyrelsesmedlem. På hendes initiativ arrangeredes senere på året et gæstebesøg i hovedstaden og dens omegn af 300 sønderjyske piger. Besøget gav stærk genlyd i offentligheden og bidrog i høj grad til at vække interessen for den sønderjyske sag i den danske hovedstad. Også i akademiske kredse skabtes nu øget interesse. I september 1887 stiftedes inden for det radikale Studenter-samfund en sønderjysk fraktion, som fik navnet 4 S. Initiativtagerne var de to unge skolemænd H. V. Clausen og Johan Ottosen, der på det tidspunkt havde fået kontakt med H. P. Hanssen, og Studenter Samfundets Sønderjyske Samfund konstitueredes med prof. Harald Høffding som formand. Året efter stiftedes en tilsvarende fraktion inden for den konservative Studenterforening. Denne fraktion fik navnet To Løver, og dens 1. formand blev højesteretsadvokat S. Nellemann. Initiativet var udgået fra to unge studenter, nemlig den senere rektor H. P. Hansen og den senere forstander på Jægerspris Anders Høj. De to studenterfraktioner besluttede hurtigt at indlede et intimt samarbejde til fremme af de mange praktiske opgaver, som snart blev taget op, og inden for samarbejdsudvalget for disse to såvel i politik som livsanskuelse så stærkt divergerende grupper spillede historikeren, rigsarkivar A. D. Jørgensen en betydelig rolle som formidler og igangsætter. Ligesom i Sønderjylland betød oprettelsen af disse nye organisationer, at nye unge kræfter blev draget med ind i det praktiske nationale arbejde.

Det er på denne baggrund af forynget aktivitet, at man skal se oprettelsen af Sønderjyske Årbøger, og det er i det frugtbare samspil mellem ældre og yngre i denne nationale grotid, at man har forudsætningerne for den lykkelige start af det nye nationale tidsskrift.

Ideen til tidsskriftet var A. D. Jørgensens, og han fremsatte den så tidligt som i året 1886. Der er for nogle år siden fra private gemmer dukket et hidtil ukendt brev op fra A. D. Jørgensen til Jens Jessen, der gør det muligt at datere ideen til tidsskriftet til 1886.¹ Brevet har omstående ordlyd:

Kære Jessen. Under et gentaget sygeleje er det faldet mig ind at gøre Dem et forslag, som De måske kunde tage under overvejelse under Deres forestaende ufrivillige otium.

Kunde det ikke være på tide at genoptage den ved 1864 afbrudte virksomhed med udgivelsen af et sønderjydske blandet tidsskrift? (Sm. de i Haderslev udgivne folkeskrifter og de Flensborgske provinsialefterretninger).² Hvis der kom 4 små hefter årlig kunde det måske udgives for en 2-3 kroner og vel ogsaa fortjene og få understøttelse af sprogselskabet, ligesom det vilde kunne påregne abonnement her i Kongeriget.

Dagspressen og selv „Søndagsbladet“ er for forgængeligt og gør intet varigt indtryk; de findes ikke i litteraturen. I denne (litteraturen) er S. J. så godt som ikke repræsenteret. Det er en stor fejl. Alle småoptegnelser fra Nordslesvig går i det tyske tidsskrift (Zeitschrift für die Geschichte der Herzogth. Sch. L.) eller kommer slet ikke frem. Det kan ikke fejle, at der sidder adskillige mænd omkring i N. Sl., som vilde kunne levere optegnelser til historien, sagn, viser o.s.v., skildringer af natur, krigsminder o. l. Adskilligt af hvad der er samlet i de ældre tidsskrifter (Staatsbürgerliches Magazin o.s.v.) herfra, kunde fortjene at oversættes tilbage til Dansk, Müllenhofs sagn m. m.

Der kunde ogsaa komme rent underholdende ting, digte, fortællinger eller rejseskildringer.

Det er faldet mig ind ved at sysle med min fødeegns historie. Der er mange detaljer, som i høj grad vilde interessere de stedkendte, medens det for andre er af mindre værd. Og således har jeg jo adskilligt fra mange egne af Nordslesvig. For så vidt ville jeg kunne blive medarbejder af tidsskriftet og komme i en mere levende meddelelse overfor denne læsekreds.

Tænk over dette og anstil Deres beregninger, bade materielle og redaktionelle. De måtte jo selv kunne trykke det hele.

Hils Monrad og alle gode venner, særlig Gustav Johannsen. Jeg har været to gange syg, siden jeg så disse brave mænd, begge gange samme tilfælde.

Lad mig så ved lejlighed høre et par ord fra Dem.

Deres hengivne

A. D. Jørgensen.

A. D. Jørgensen

Hvad Jessen har svaret på denne opfordring vides ikke. Brevets indhold er imidlertid interessant derved, at det indeholder et ganske klart program for det nye tidsskrift. Det skulle være et lokalhistorisk tidsskrift, der kunne nære den stedlige befolknings interesser for den snævrere hjemstavn, og det skulle samtidig være et underholdende blad, åbenbart med det formål at vække videre kredses interesser for den danske arv. Nogle år forinden havde A. D. Jørgensen gennem sin bog *Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie* givet sine landsmænd en almindelig introduktion i fædrelandets historie med særlig hensyntagen til Sønderjyllands betydning for det historiske hændelsesforløb. Med det planlagte tidsskrift skulle arbejdet med at opdyrke landsdelens særlige historie efter A. D. Jørgensens mening føres videre, og han lovede at blive en flittig medarbejder, hvis planen kunne føres ud i livet.

Det blev den imidlertid ikke. Redaktør Jessen gik ikke ind på forslaget. Planen måtte foreløbig lægges til side, men den var ingenlunde opgivet. I 1888 toges tanken op påny, da et nyt redaktøremne var dukket op.

H. P. Hanssen havde i flere år været stærkt engageret i det nationale arbejde i hjemstavnen. Han havde forinden været på Askov, og han var begyndt at skrive i Højskolebladet. Han havde endvidere holdt en række foredrag både hjemme og i kongeriget, og han søgte videre uddannelse i Tyskland og i København. Hans mal var at blive sin hjemstavns fremtidige politiske fører. Han havde meget tidligt valgt at gå på preussisk session, og af fuldt hjerte støttede han forslaget om, at de danske landdagsmænd skulle aflægge eden. Hans rejser i Danmark og i Tyskland havde åbnet hans blik for tidens nye strømninger, og han var ungdommelig ivrig efter at skaffe dem indpas i de temmelig indelukkede og isolerede samfund i hjemstavnen. Det kunne naturligvis ikke undgås, at disse nye tanker vakte modstand her og der, og en af de mænd, der ikke følte sig tiltalt af den unge H. P. Hanssens virksomhed, var Jens Jessen. Det kom meget hurtigt til et skarpt ordskifte mellem dem, og hermed var grundlaget lagt for et personligt modsætningsforhold, som på længere sigt skabte betydelige vanskeligheder og bidrog til at dele den nordslesvigske befolkning i to lejre.

I april 1887 kom H. P. Hanssen til København, og en af de mænd, han meget hurtigt kom i forbindelse med, var A. D. Jørgensen. Han blev en hyppig gæst i hjemmet på Lindevej nu og senere, og når der ikke var lejlighed til personligt samvær, opretholdtes en intim forbindelse pr. brev. Lykkeligvis er H. P. Hanssens breve til A. D. Jørgensen bevaret, og fra dette tiår, hvor de stod i kontakt med hinanden, indeholder brevene en vrimmel af national-politiske oplysninger. Brevene fra A. D. Jørgensen er forlængst offentliggjorte. H. P. Hanssens breve venter endnu på en udgiver.

Hvad der først og fremmest drev H. P. Hanssen til A. D. Jørgensen var ønsket om vejledning i studiet af sønderjysk historie, og forholdet mellem de to mænd var til at begynde med som en lærers forhold til en ung og videbegærlig elev. Man nøjedes imidlertid ikke blot med at fordybe sig i historien. Fra fortiden gled samtalen ind på aktuelle spørgsmål, og her var det A. D. Jørgensen, der spurgte, og den unge, der svarede. Der var mange berøringspunkter mellem dem — ikke blot bundende i den fælles rod — og det var derfor ikke mærkeligt, at de efterhånden fandt sammen i et intimt nationalt samarbejde. A. D. Jørgensen fik

hurtigt øjet op for, at der gemte sig store muligheder i den unge sundevedbo, og han besluttede, da H. P. Hanssen i 1888 havde bosat sig i Sønderborg for at vi sit liv til det nationalpolitiske arbejde, at bruge ham som sin specielle kontaktperson i Nordslesvig og på enhver måde at underbygge hans position, for så vidt det kunne gøres fra kongeriget.

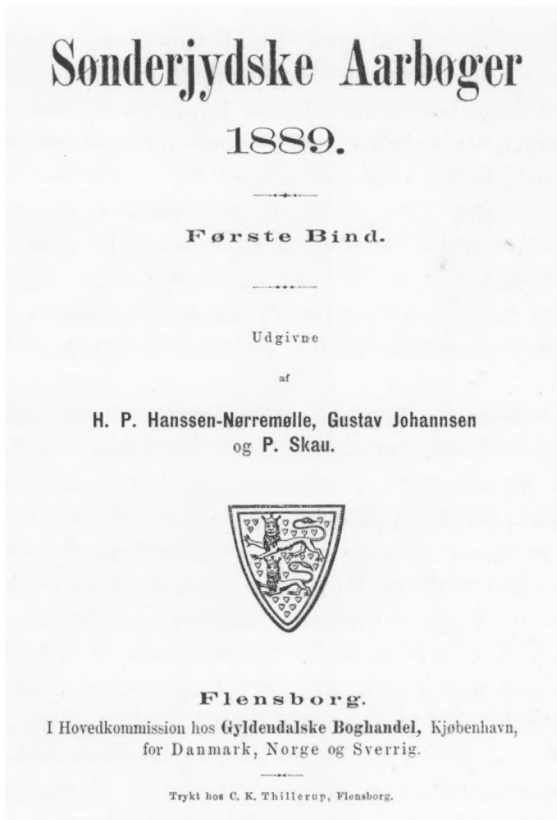
Det vidner i høj grad om A. D. Jørgensens tiltro til den unge H. P. Hanssen, at han nu udså ham til redaktør af det lokalhistoriske tidsskrift, hvis udgivelse lå ham så stærkt på sinde. I efteråret 1888 tog han sit gamle forslag op, og han enedes hurtigt med H. P. Hanssen om nytten af at udgive et sådant tidsskrift og om H. P. Hanssen som den egentlige redaktør. Man blev endvidere enige om, at H. P. Hanssen burde have et par lokale medudgivere, og at A. D. Jørgensen og endnu en kongerigsk mand skulle optræde i samme rolle, men anonymt. Kun de tre sønderjyders navne skulle stå på titelbladet. De synes også hurtigt at være blevet enige om, at Gustav Johannsen skulle være den ene af de 3 sønderjyder, men hvem skulle være den tredje? Det er sandsynligt, at A. D. Jørgensen har foreslået red. Jens Jessen, og at han har anmodet H. P. Hanssen om at tale med Gustav Johannsen derom. Ved juletid fik A. D. Jørgensen imidlertid et brev fra H. P. Hanssen, hvori denne meddeler, at han har talt med Johannsen, men at han endnu ikke har henvendt sig til Jens Jessen, „da han har Fordomme mod mig, som vil gjøre Forhandlingene vanskelig. Johannsen mente ligeledes, at det vilde være vanskeligt for ham at føre Forhandlingerne med Jessen til et heldigt Resultat, hvorimod han mener, De har bedst Udsigt til at kunne føre den med Held“.³ Vi har ingen mening om, hvorledes Jessen vil stille sig, føjer H. P. Hanssen til. Han har efter Johannsens sigende udtalt sig både for og imod, og man beder derfor A. D. Jørgensen om at sætte sig i forbindelse med Jessen.

Om A. D. Jørgensen har fulgt henstillingen vides ikke, men resultatet blev i hvert fald, at Jens Jessen ikke kom med. Den udvalgte blev den kendte sønderjyske gårdmand P. Skau-Bukshave. Det var Johannsen, der satte sig i forbindelse med Skau og fik hans ja. Både A. D. Jørgensen og H. P. Hanssen var lidt overraskede over dette valg, men man bøjede sig, og navnlig H. P. Hanssen syntes ikke at være helt utilfreds med valget. „Jeg kunde

nok have ønsket en dygtigere Medarbejder“, skriver han til A. D. Jørgensen 23. jan. 1889, „men naar Jessen ikke vil, var der ikke mange at vælge imellem, og der er den gode Ting ved P. Skau, at han vil være let at arbejde sammen med. Hertil kommer, at hans Navn har god Klang i Danmark“. At få valgt et kongerigsk medlem af redaktionsudvalget måtte naturligvis blive A. D. Jørgensens sag. Også dette voldte dog visse vanskeligheder. A. D. Jørgensen forsøgte at få H. V. Clausen til at påtage sig hvervet, men han undslod sig åbenbart. Den udvalgte blev derefter den 43-årige kommunelærer i København P. Lauridsen, født i Jegerup ved Haderslev.

Efter at disse lidt penible forhandlinger var overstået, gik man med friske kræfter i gang med den praktiske tilrettelæggelse af tidsskriftet, hvis 1. hefte man gerne ville have ud hurtigst muligt, d.v.s. i begyndelsen af foråret 1889. Med hensyn til trykningen henvendte man sig påny til red. Jessen, men med samme negative resultat. Da det kom til stykket, ville han ikke påtage sig trykningen, og man sluttede kontrakt med Thillerups bogtrykkeri i Flensborg.⁵ På forslag af A. D. Jørgensen blev man enige om, at tidsskriftets navn skulle være Sønderjydske Årbøger, og at titelbladet skulle prydes af det gamle sønderjyske våben: de to løver. A. D. Jørgensen havde en træklods liggende med dette våben, som han havde benyttet til et tidligere skrift om et sønderjysk emne. Den afgik ved første lejlighed til Sønderborg.⁶

Med hensyn til at skaffe bidrag til de første hefter var det atter A. D. Jørgensen, som havde de fleste ideer, og som trak hovedlæsset. Han leverede selv omgående manuskript til en artikel om Gråstens historie, og han opfordrede Lauridsen til at levere en artikel om et agrarhistorisk emne. Den nåede dog ikke at komme med i første hefte. Endvidere henvendte han sig til Axel Olrik og bad ham efterse Grundtvigs samlinger af sønderjyske folkeviser. Han foreslog dernæst H. P. Hanssen at fremskaffe nogle digte af Nikolaj Andersen på sønderjysk folkemål og at forsøge en henvendelse til gårdejer C. P. Wolff-Gammelgab om at behandle et eller andet aktuelt emne. Endelig var der en planlagt årsoversigt over begivenheder i Nordslesvig, som Gustav Johannsen skulle skrive, og som efter A. D. Jørgensens mening burde åbne heftet.⁷

Titelbladet til Sønderjyske Arbøgers første årgang

Heller ikke H. P. Hanssen lå på den lade side. Han tog straks op til P. Skau, der havde arvet broderen Laurids Skaus papirer, og i fællesskab udvalgte de en række breve til offentliggørelse, som senere sendtes over til A. D. Jørgensen til gennemsyn.⁸ Endvidere foreslog H. P. Hanssen, at man trykte en i hans besiddelse værende indberetning fra Nis Hansen om sprogforholdene i Nordslesvig med kommentar, og han stillede endelig i udsigt, at han selv ville skrive en artikel om udvandringsforholdenes betydning i Nordslesvig.

Det lykkedes ikke at få Wolff som bidragyder til tidsskriftet i denne omgang, og udvalget af L. Skaus breve kom heller ikke frem. Efter A. D. Jørgensens mening var tiden endnu ikke mo-

den dertil. De ville let komme til at vække modsigelse og forargelse, mente han, og de blev derfor henlagt.⁹ Heller ikke planen om at lade Johannsen indlede heftet kunne realiseres. Han havde svært ved at få sit manuskript færdigt, og også H. P. Hanssen havde besværligheder med sin artikel.

Efter en hektisk slutspurt udkom 1. hefte af Sønderjyske Årbøger omkring midten af maj 1889. Det første hefte, der fyldte ca. 150 sider, indledtes med en længere artikel af A. D. Jørgensen omhandlende fødebyen Gråstens historie. Derefter fulgte udvalget af Nikolaj Andersens digte, som H. P. Hanssen var meget glad ved. Han fandt dem let læselige for en sundevedbo, men måske lidt vanskelige for en københavner.¹⁰ Det havde også i dette tilfælde været overladt til A. D. Jørgensen at foretage udvalget og se på ortografien. Efter digtene fulgte endnu et poetisk indslag, nemlig udvalget af de sønderjyske folkeviser, foretaget af Axel Olrik og forsynet med kommentar af denne. Den tidligere Haderslev-redaktør H. R. Hiort Lorenzen skildrede i en kort artikel Peter Chr. Kochs fejlslagne forsøg på i 1842 at få oprettet en slesvigsk forening i Haderslev under navnet Cimbria, og heftet afsluttedes med to aktuelle nordslesvigske indslag, nemlig H. P. Hanssens artikel om de nordslesvigske optanter og Gustav Johannsens årsoversigt.

Ud på efteråret 1889 udsendtes derefter 2. hefte af et tilsvarende omfang, således at hele årgangen kom på 320 sider. Heftet indledtes med en artikel af A. C. V. Holdt, kaldet Minder fra Flensborg Kirkegaard. Det fremgår af korrespondancen mellem H. P. Hanssen og A. D. Jørgensen, at der havde været nogen tvivl om artiklens optagelse.¹¹ A. D. Jørgensen havde fundet adskillige historiske fejl i den, men H. P. Hanssen ville meget nødig helt returnere den, da han selv havde opfordret Holdt til at skrive. Også i efterårsheftet fandtes en afhandling af A. D. Jørgensen, nemlig en udgave af den ældste lutherske kirkeordnans i den danske kirkeprovins (Haderslev 1528). A. D. Jørgensen betegnede selv dette bidrag som „en videnskabelig lækkerbidsken“.¹² Derefter fulgte et nyt udvalg af sønderjyske folkeviser, foretaget af Olrik. H. P. Hanssen aftrykte den ovenfor omtalte indberetning fra den senere præst i Sottrup, der som ung teologisk kandidat i 1841 havde berejst Nordslesvig og indgivet

en beretning til Chr. VIII om sprogforholdene i Nordslesvig, og 1. årgang afsluttedes med en lille anmeldelse af de i Nordslesvig anvendte salmebøger, skrevet af Hans Nissen.

Årgang 2 havde et omfang, der svarede til 1. årgang, nemlig 316 sider og udkom ligeledes i to hefter. Forfatterne var til en vis grad gengangere. Gustav Johannsen offentliggjorde en ny årsoversigt, og A. D. Jørgensen bragte en afhandling om en berømt svensk slægt fra Nordslesvig, nemlig slægten Rudbæk. Nikolaj Andersen havde sendt et nyt udvalg af sine digte, og Hans Nissen skrev om det danske sprog på vore synoder. H. P. Hanssen behandlede den tyske gudstjeneste i Nordslesvig, og fra Hiort Lorenzens hånd forelå optryk af den slesvigske forenings protokol fra 1843-47, et værdifuldt aktstykke fra den tid, da Sønderjylland vågnede. Protokollen var forsynet med en kort indledning, og hele artiklen fyldte 112 sider, det mest omfangsrige bidrag i denne periode af tidsskriftets historie.

Af nye forfattere, som det var lykkedes at knytte til foretagendet, må nævnes Johan Ottosen, som bragte en artikel om Skåne og Sønderjylland, hvori han drog paralleller mellem Sønderjylland og udviklingen i den gamle danske provins i årene efter Skånes overgang til Sverige. P. Skau skildrede de danske landdagsmænds stilling og virksomhed i provinslanddagen, samling for samling i årene 1868-73. Statistikerer Poul Sveistrup behandlede befolkningsforholdene i Sønderjylland 1867-85, og K. Knudsen-Lysholm aftrykte en alsingsk bylov fra Elstrup, dat. 27. febr. 1686. Endelig bragte tidsskriftet nogle små nekrologer om nordslesvigere, skrevet af H. P. Hanssen og P. Skau.

Allerede fra de første årgange præsenterede tidsskriftet sig med en blanding af historisk og aktuelt stof. Stort set kan det siges, at det var kongerigske forskere, der leverede de historiske bidrag, medens nordslesvigerne stod for de aktuelle indslag. Afhandlingerne var meget varierede i størrelse, men de lå gennemgående på et højt niveau, og mange er læseværdige den dag idag. Betydningsfulde forskningsresultater bragtes her frem for den interesserede offentlighed, og flere af de aktuelle artikler indeholder et primært historisk stof, som ingen kan komme uden om, der beskæftiger sig med Nordslesvigs skæbne i disse år.

Den egentlige redaktør for tidsskriftet var H. P. Hanssen, og

han blev værdifuldt understøttet af A. D. Jørgensen. De bevarede breve mellem de to mænd fortæller alle enkeltheder herom. Det var ligeledes A. D. Jørgensen, der tilvejebragte de nødvendige pekuniære tilskud fra kongeriget, og det skyldtes formodentlig også hans autoritet, at det stadig var muligt at knytte nye kongerigske litterære medarbejdere til foretagendet.

Som udgivere stod stadig på titelbladet H. P. Hanssen, Gustav Johannsen og P. Skau. Bevarede breve mellem de tre mænd giver dog ikke indtryk af, at de to har blandet sig særligt i H. P. Hanssens redaktionelle dispositioner. Det bør dog i denne sammenhæng noteres, at Gustav Johannsen ved et par lejligheder lod falde en bemærkning om, at han nok syntes, „at det vilde være rigtigt, at jeg fik lidt Indsigt i de andre Artikler, inden Heftet er færdig fra Trykken. Saaledes var det i Førstningen og efter Aftale“.¹³ Nogle måneder senere vender Johannsen tilbage til det samme spørgsmål, men der er intet i korrespondancen mellem de to mænd, der tyder på, at H. P. Hanssen i større udstrækning har forelagt de redaktionelle spørgsmål for Gustav Johannsen. Heller ikke med P. Skau synes der at have været forhandlet ud over den allerførste periode.

Om tidsskriftets spredning findes meget få oplysninger.¹⁴ Det synes at være trykt i 1000 eksemplarer, og Gyldendals boghandel virkede som hovedkommissionær. Det blev i den ældste periode trykt hos bogtrykker Thillerup i Flensborg og senere af hans efterfølgere Møller og Rasmussen. Trykningen kostede i 1889 970 mark og året efter 1085 mark. I abonnement opkrævede man 3 mark eller 3 kroner årlig. Efter aftale med Sprogforeningen modtog denne et eksemplar til samtlige sine kredse. I 1889 beløb dette sig til 110 eksemplarer. Desuden tegnede enkeltpersoner sig for et abonnement direkte hos H. P. Hanssen, hvilket fremgår af tidsskriftets bevarede kassebog i H. P. Hanssens arkiv. Det drejede sig imidlertid kun om ganske få personer. Hvad angår udbredelsen i kongeriget, oplyser en opgørelse fra murermester Kruse fra 1893, at tidsskriftet havde 43 abonnementer i København og 105 i provinsen, men hertil skal utvivlsomt lægges et ukendt antal, som er distribueret gennem boghandelen ved Gyldendals foranledning. Til Gyldendal afsendtes i 1889 800 eksemplarer, medens restoplaget forblev hos H. P. Hanssen.

Gråstens ældre historie.

Af A. D. Jørgensen.

Gråsten ligger i en gammel skovegn, som endnu sent ned i middelalderen kun var forholdsvis lidet opdyrket. Det er en del af det gamle Sundved herred, hvis navn og våben, et træ og en vandstrøm, tilstrækkelig betegner dets natur. Endnu den dag idag ligger den lille by ligesom skjult mellem skove; fordem strakte disse sig imidlertid helt ud over de nærmeste sogne. Mod nord og øst vidner navnene „Roden“ (den „ryddede“ skov), „Bøgskov“ (en nedlagt landsby) og „Igeskovgård“ (en nu forsvunden herregård) o. l. om den tidligere tilstand; mod syd minder „Egernsund“, hvis bredder fordem var bedækkede med gamle skove, så et egern efter sagnet kunde springe over det, om lignende forhold. Nabosagnet mod vest, Rinknes, var endnu i midten af det 16. århundrede „gribsjord“, d. e. oprindelig udmark, som aldrig var bleven „rebdelt“ til de enkelte gårde. Enkelte bønder havde her efterhånden tilegnet sig („grebet“) jorderne i større eller mindre lodder, dels som fællesmarker, dels som særmarker, uden at ejendomsforholdene var endelig opgjorte. Dette var i en så sen tid kun tilfældet i afsides egne, hvor skoven havde fået lov til at ligge hen, eller hvor hede og kær hindrede bebyggelsen.

Gengivelse af Sønderjyske Arbøgers første side i årgang 1889

A. D. Jørgensen vedblev at følge det nye litterære foretagende med interesse indtil sin død i 1897, og han vedblev også med at være en flittig medarbejder. Der udkom ikke een årgang, uden at den indeholdt i hvert fald eet bidrag fra hans hånd. I 1891 offentliggjorde han artiklen Ullerup sogns ældste historie og i 1892 afhandlingen Chr. II på Sønderborg slot, der gav et helt nyt billede af den ulykkelige konges fangenskab. I 1893 fik han optaget ikke mindre end 4 afhandlinger, nemlig To gamle herregårde på Haderslev Næs, Ved kongens (Fred. VII's) ligfærd gennem Flensborg, Frisernes indvandring i Sønderjylland og Mårkær kloster i Angel. I 1894 bragtes en artikel om Chr. VIII og den

danske sag i Nordslesvig og året efter Chr. VIII og Nordslesvig, to artikler, hvori der fremsattes en ny vurdering af kongens sønderjyske politik, bygget på studier i kongehusets arkiv.

Gustav Johannsen bragte i hver årgang sin oversigt over udviklingen i Nordslesvig i det forløbne kalenderår, og i 1891 offentliggjorde han desuden en lille artikel, som han kaldte National ejendommeligheder, hvori han trak visse dagligdags forhold frem, som adskilte danske og tyske, et emne som mange år senere uddybedes af Claus Eskildsen.

Også H. P. Hanssen var i tidsskriftets første år en meget flittig bidrager. Foruden forskellige mindre bidrag offentliggjorde han flere større artikler, såsom Sønderjylland efter sidste folketælling og Om vor bondestands købeevne og salgstrang (begge i årgang 1891). Bidrag til oplysning om vore skoleforhold (1892) og redegørelser for rigsdags- og landdagsvalget i 1893 (begge i 1893).

Af gengangere fra de første årgange må nævnes P. Lauridsen, Johan Ottosen, H. R. Hiort Lorenzen og P. Skau, men efterhånden ebbede deres bidrag ud. Det lykkedes imidlertid stadig at finde arvtagere. I 1892-93 offentliggjordes H. V. Clausens første bidrag i tidsskriftet, nemlig en stor anmeldelse af amtsretsråd J. G. C. Adlers skrift om folkesproget i Sønderjylland, og året efter udkom hans egne epokegørende undersøgelser om den nationale stilling på landet i Nordslesvig, en artikel hvis korrekturlæsning bragte såvel forfatteren som redaktøren stor ærgrelse. I 1895 debuterede cand. theol. M. H. Nielsen, den senere sognepræst i Skrydstrup, med et bidrag til den vestslesvigske bondestands historie, og årgang 1897 bragte et nyt bidrag fra hans hånd. Det bør endvidere nævnes, at man fra 1892 bragte årlige oversigter over udkommen litteratur vedr. Sønderjylland, fra 1897 skrevet af M. Mackeprang, som i samme årgang skrev en lille artikel om En luksusforordning for Haderslev fra 1566. Som gæstepoptrædere i tidsskriftets ældste periode kan endelig nævnes Ludvig Schrøder, Morten Eskesen, gårdejer C. P. Wolff, J. Fausbøl og Frederik Barfod.

Medens tidsskriftet i de første år udkom med 2 årlige hefter, besluttede man fra efteråret 1892 at udsende tidsskriftet med 4 årlige hefter à 5 ark. Man ønskede hermed at imødekomme et ønske

fra læserne om hyppigere udsendelsesterminer og mere aktuelt stof. I 1896 udkom tidsskriftet slet ikke. 30. april 1896 beslaglagde dommer Lindemann i Åbenrå restoplaget af 2. halvbind fra 1895, samtidig med at H. P. Hanssen blev anklaget for „grober Unfug“ ved brug af ordene sønderjysk og Sønderjylland i tidsskriftet. 29. okt. 1896 idømte nævningeretten i Åbenrå H. P. Hanssen en pengebøde, og beslaglæggelsen var hermed stadfæstet. Sagen blev imidlertid appelleret, og 30. april 1897 afsagde landretten i Flensborg frifindelsesdom. Beslaglæggelsen blev hævet, og det offentlige idømt sagens omkostninger. Arbejdet med udsendelsen af en ny årgang blev straks genoptaget, og selv om den blev den hidtil mindste årgang (271 sider), var indholdet lige så lødigt som tidligere. Af indholdet skal nævnes en artikel af A. D. Jørgensen om Herregårdene på Als i det 16. århundrede og to artikler af H. P. Hanssen dels om statskirkens fortyskning i Nordslesvig dels om tyske opkøb af landejendomme i Nordslesvig 1893-98. Fra Gustav Johannsen forelå de sædvanlige årsoversigter fra 1893-96, og der var desuden bidrag af H. F. Fejlberg og M. H. Nielsen. Også den mackeprangske oversigt blev genoptaget, men den fik følgende titel: Oversigt over historisk litteratur for årene 1894-95 vedr. jylland. Man ville åbenbart ikke risikere noget.

5. okt. 1897 døde A. D. Jørgensen, og hermed var tidsskriftets stifter og samlende midtpunkt gået bort. Nye folk trådte til, som i samarbejde med H. P. Hanssen førte arven videre. Der opstod hurtigt visse vanskeligheder i samarbejdet, som man ikke havde kendt i A. D. Jørgensens tid, og H. P. Hanssen havde god grund til med vemod at mindes det mangeårige og gnidningsløse samarbejde med sin nu afdøde ven og velynder.

Et tidsskrift som en avis har sin historie som ethvert andet menneskeligt foretagende, og denne historie påvirkes såvel af ydre som indre forhold. Sønderjydske Årbøger blev båret frem af den opgangsbølge, der var karakteristisk for Nordslesvig i disse år. Succesen skyldtes imidlertid også det frugtbare samarbejde over grænsen, og tidsskriftet drog næring af den i samme periode stigende interesse i det gamle land for Sønderjyllands historie og den nationale udvikling i grænselandet.

Kilder. Afhandlingen bygger først og fremmest på Sønderjyske Årbøger 1889-95 og 1897. Desuden er benyttet brevstof i rigsarkivet og landsarkivet i Åbenrå. I rigsarkivet findes H. P. Hanssens breve til A. D. Jørgensen i dennes privatarkiv. A. D. Jørgensens breve til H. P. Hanssen og Gustav Johannsen er trykt i brevudgaven: A. D. Jørgensens breve. 1939. I H. P. Hanssens arkiv i landsarkivet i Åbenrå findes breve fra G. Johannsen og P. Skau. Desuden findes et særligt læg i dette arkiv, kaldet Diverse korrespondancesager vedr. Sønderjyske Årbøger. H. P. Hanssens breve til P. Skau og Gustav Johannsen findes i de pågældendes privatarkiver, der ligeledes opbevares i landsarkivet i Åbenrå.

NOTER

1. A. Svensson. Red. J. Jessen, bd. III, s. 89-90.
2. I årene 1860-63 udkom i Flensborg og Haderslev »Slesvigske Proviandsialefterretninger«, udg. af Fr. Knudsen og C. Juel.
3. H. P. Hanssen til A. D. Jørgensen, dat. 21. dec. 1888.
4. A. D. Jørgensens breve, s. 224 og 227.
5. Breve fra H. P. Hanssen til A. D. Jørgensen, dat. 23. jan., 28. jan. og 20. febr. 1889.
6. A. D. Jørgensens breve, s. 235.
7. A. D. Jørgensens breve, s. 227 f. og 230 ff.
8. H. P. Hanssen til A. D. Jørgensen, dat. 23. febr. 1889.
9. A. D. Jørgensens breve, s. 239.
10. H. P. Hanssen til A. D. Jørgensen, dat. 20. febr. og 23. febr. 1889.
11. A. D. Jørgensens breve, s. 239. H. P. Hanssen til A. D. Jørgensen, dat. 1. april 1889.
12. A. D. Jørgensens breve, s. 244.
13. Gustav Johannsen til H. P. Hanssen, dat. 22. april 1894.
14. Det flg. bygger på materiale i det oven for omtalte læg i H. P. Hanssens arkiv: Diverse korrespondancesager vedr. Sønderjyske Årbøger 1889-93.